

**แนวคิดและคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาทักษะ
ความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ
สำหรับผู้สูงอายุของไทย**

**CONCEPT AND KEY CHARACTERISTICS OF THAI ELDERLY'S
DIGITAL CITIZENSHIP SKILL IMPROVEMENT IN ICT SECURITY**

อุษา บิ๊กกันส์. คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

Ousa Biggins. School of Communication Arts and Management Innovation,
National Institute of Development Administration.

E-mail: o_suksai@hotmail.com

Received: 24 January 2022 ; Revised: 14 February 2022 ; Accepted: 21 April 2022

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแนวคิด และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานวัตกรรมเสริมทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุ จำนวน 12 คน

ผลการศึกษา พบว่า แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลสูงวัยของไทย คือ แนวคิดที่ออกแบบเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติในโลกดิจิทัลและสะท้อนมายังการปฏิบัติต่อสังคมในโลกกายภาพได้อย่างเหมาะสมในฐานะพลเมืองของประเทศและพลเมืองโลก โดยคงความเป็นอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไว้อย่างเหมาะสม และมีทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย มีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน ปกป้องสิทธิตนเอง และเคารพผู้อื่น เคารพกฎระเบียบ มีจริยธรรม และมีมารยาทในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้ คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ โดยมีส่วนร่วมรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและมิติอื่น ๆ ของวิถีชุมชน ได้แก่ การมีความแข็งแรงและยังมีความสามารถในการใช้ร่างกาย ทั้งด้านกายภาพจิตใจ และสังคมที่ได้เปลี่ยนไปตามกระบวนการชราที่เกิดขึ้น ให้ทำงานต่อไปได้อย่างเหมาะสม มีศักยภาพและพึงพอใจต่อสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ในทุกด้าน มองเห็นคุณค่าในตนเอง มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและมิกิจกรรมสร้างสรรค์ ทั้งนี้ เพื่อยังประโยชน์และมีแรงบันดาลใจที่จะบำรุงรักษาศักยภาพเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

คำสำคัญ: การพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้สูงอายุไทย

Abstract

The objective of the study is to develop concept and key characteristics of Thai elderly's digital citizenship skill improvement in ICT security, data collected by in-depth interview with 12 experts relating to the innovation development for digital citizenship skill improvement in ICT security. The results shows that the concept of Thai elderly's digital citizenship was designed to connect to the practice in digital world from which properly reflects to the physical world as a citizen of the country and the world. An elderly's digital citizen maintains an appropriate elderly's identity, occupying essential skills of ICT use with safety, being competent in ICT literacy, protecting their own right and respecting others as well as respecting law and regulation, and being ethical with etiquette in ICT use.

According to the key characteristics of Thai elderly's digital citizenship for skill improvement in ICT security, being a competent elderly participates in social responsibility and involves in political actions as well as other aspects including community way of life: putting the effort using physical, mental, and social strength that being transitioned along with ages to work with capacity and being satisfied by the surrounding of every angle to prove their self-value, interacting with others and creatively participate event in order to be beneficial and inspired in maintaining their capacity for lifelong learning.

Keywords: digital citizenship skill improvement, ICT security, Thai elderly

บทนำ

ในปัจจุบันประเทศไทย ได้มีการพัฒนาที่ก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ารวดเร็ว รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนเพื่อให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล (Digital Economy and Society) อย่างสมบูรณ์ ดังนโยบายการก้าวเข้าสู่ Thailand 4.0 หรือดิจิทัลไทยแลนด์ อีกทั้งพฤติกรรมการรับชมและความสนใจในข้อมูลข่าวสารของพลเมืองที่เปลี่ยนไปการรับข้อมูลข่าวสารจากช่องทางการสื่อสารต่างๆ มีความซับซ้อนและผ่านช่องทางสื่อที่หลากหลาย (Multiplatform) มากขึ้นด้วยระบบและเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยความสะดวกและสอดคล้องกับลักษณะการดำเนินชีวิต (Life Style) ของตนผ่านอุปกรณ์การสื่อสารที่มีขนาดและคุณสมบัติที่ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้พฤติกรรมของพลเมืองเปลี่ยนแปลงไปเพราะมีสื่อหน้าจอทางเลือก (Alternative Media on Screen) ให้ได้เลือกตามความพึงพอใจของแต่ละบุคคล

นอกจากนั้น นโยบายรัฐเชิงโครงสร้างในประเทศไทย ที่สอดคล้องกับเทคโนโลยีดิจิทัล (เช่น E-government หรือ Digital Economy) ส่งผลให้โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศก้าวไปไกลกว่าการการปลูกฝังและการพัฒนาคนในชาติ ในขณะเดียวกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ซึ่งเน้นการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคม มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชนสู่สังคมที่มีคุณภาพสามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับในทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ส่วนหนึ่งจะยึดหลักการพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ Thailand 4.0 ด้วยเช่นกัน

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามยุทธศาสตร์ Thailand 4.0 นั้น หนึ่งในเป้าหมายสำคัญคือการพัฒนาคน โดยรัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับการสร้างสังคมและเศรษฐกิจดิจิทัลเพื่อจะเปลี่ยนประเทศไทยเป็นผู้นำทางด้านดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับร่างแผนการพัฒนสำหรับเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัลในปี 2559 ประการที่ 4

การพัฒนาการสนับสนุนทุนมนุษย์สำหรับโลกดิจิทัล โดยมีเป้าหมายให้คนไทยรู้ทันดิจิทัล 100% ในขณะเดียวกัน จะเห็นได้ว่า ประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) โดยจากข้อมูลของ United Nations World Population Ageing พบว่า หลังจากปี 2552 ประชากรที่อยู่ในวัย ฟังฟังได้แก่ เด็กและผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากกว่าประชากรในวัยแรงงาน และในปี 2560 ที่ผ่านมา จะพบว่า ประชากรเด็กน้อยกว่าผู้สูงอายุสถานการณ์นี้เป็นผลมาจากการลดภาวะเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็วและการลดลงอย่างต่อเนื่องของระดับการตายของประชากรทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุของไทย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

การเตรียมความพร้อมในระดับชาติอย่างเป็นรูปธรรมสำหรับผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายและเหมาะสม จะนำไปสู่การพัฒนาที่มีความสอดคล้องต่อดำเนินชีวิตจริงในสังคมดิจิทัล การสร้างทักษะด้านความปลอดภัยทางดิจิทัลจะเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้สูงอายุในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมของประเทศไทยอย่างมีคุณภาพ

ดังนั้น การปลูกฝังทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับ ผู้สูงอายุเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเปลี่ยนแปลงของประเทศสู่ไทยแลนด์ 4.0 เพื่อพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็น พลเมืองในยุคดิจิทัลที่มีคุณภาพ สามารถอาศัยอยู่ ในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ เพื่อสร้างความพร้อมให้ ตระหนักถึงความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่จำเป็นในโลกดิจิทัล ในการส่งเสริมทักษะความเป็น พลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับผู้สูงอายุวัยนั้น ควรคำนึงถึงความ ปลอดภัยตามองค์ประกอบด้านต่างๆ ของการเป็นพลเมืองดิจิทัล เพื่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย ทั้งนี้ องค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของการเป็นพลเมืองดิจิทัล ได้แก่ การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลโดยสมบูรณ์ การใช้ เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างรู้เท่าทัน สิทธิและความรับผิดชอบในโลกดิจิทัล การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัล การปฏิบัติตนหรือมารยาทในการใช้สื่อดิจิทัล การป้องกันตนเองเพื่อความปลอดภัยในโลกดิจิทัล กฎหมายและ จริยธรรมเกี่ยวกับการใช้สื่อดิจิทัล สุขภาวะที่ดีในโลกดิจิทัล ธุรกรรมทางดิจิทัล (อุษา ปิกกินส์ และ ชวพร ธรรมนิมิตกุล, 2561)

งานวิจัยนี้ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนการดำเนินการวิจัยจากหน่วยงานภาครัฐและ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ศูนย์การเรียนรู้และฝึกอบรมด้านผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อ ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาประเทศในการสร้างนวัตกรรมภายใต้ ประเทศไทย 4.0 เพื่อให้ผู้สูงอายุในประเทศไทยตระหนักถึงความปลอดภัยในโลกดิจิทัลและสามารถรับมือกับ การเปลี่ยนแปลงพลวัตโลกได้อย่างทันทั่วถึง และนำประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ อย่างมีคุณภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิด และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาทักษะ ความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาแนวคิด และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมือง ดิจิทัล ด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย ใช้แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองดิจิทัล และทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัล คือ การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลโดยสมบูรณ์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างรู้เท่าทัน สิทธิและความรับผิดชอบในโลกดิจิทัล การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัล การปฏิบัติตนหรือมารยาทในการใช้สื่อดิจิทัล การป้องกันตนเองเพื่อความปลอดภัยในโลกดิจิทัล กฎหมายและจริยธรรมเกี่ยวกับการใช้สื่อดิจิทัล สุขภาวะที่ดีในโลกดิจิทัล ธุรกรรมทางดิจิทัล (อุษา บิ๊กกิ้นส์ และชวพร ธรรมนิตยกุล, 2561)

2. แนวคิดเรื่องความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ คือ การที่บุคคลรู้ข้อเท็จจริง รายละเอียดต่างๆ และความสามารถในการนำความรู้ที่เก็บรวบรวมมาใช้ดัดแปลง อธิบาย เปรียบเทียบในเรื่องนั้นๆ ได้อย่างมีเหตุผลในเรื่องของระบบการรักษาความมั่นคงปลอดภัยด้านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ จึงทำให้สามารถก่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีความตระหนักถึงความปลอดภัย (จักรกริช ใจดี, 2542) ซึ่งความรู้ความเข้าใจในความปลอดภัยของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศจะส่งผลต่อการตระหนักถึงความปลอดภัย (Son and Jeong, 2013)

3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และจิตใจไปในทางที่เสื่อมลง มีบทบาททางสังคม และกิจกรรมในการประกอบอาชีพลดลง (นุกานต์ แสงพิทักษ์, 2555) โดยพิจารณาได้จากกระบวนการทางชีววิทยาที่เป็นช่วงสุดท้ายของวัฏจักรชีวิตของคนเรา โดยเฉพาะในระยะ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 ของช่วงอายุของคนเรา จะมีความสูญเสียทางจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยหนุ่มสาวมีสัดส่วนน้อยลง ทั้งที่ยังมีหน้าที่การงานอื่นที่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ผู้สูงอายุต้องประสบกับปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ปัญหาทางด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ปัญหาที่อยู่อาศัย เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวนอกจากกระทบต่อผู้สูงอายุโดยตรงแล้ว ยังส่งผลกระทบไปถึงชุมชนและสังคมในภาพรวมที่ต้องให้การดูแลและให้สวัสดิการผู้สูงอายุในด้านต่างๆ เช่น การรักษาพยาบาล การให้สวัสดิการต่างๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นปัญหาคำคัญระดับชาติ

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาแนวคิด และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็น เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 12 คน มีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเลือกแบบเจาะจง (Criterion Based Selection) เป็นผู้มีประสบการณ์รู้ความเข้าใจและสามารถให้ข้อมูล ในการศึกษานี้มีเกณฑ์ คือ เป็นบุคคลหรือฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนด และการขับเคลื่อนนโยบายผู้สูงอายุในฐานะพลเมืองของประเทศ ฝ่ายวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมผู้สูงอายุของไทยและความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ฝ่ายวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสังคมผู้สูงอายุของไทย และฝ่ายวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสังคมผู้สูงอายุของไทยด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ

ประเด็นสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ สถานการณ์การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้สูงอายุ ทั้งเรื่องข้อมูลพื้นฐาน นโยบายที่เกี่ยวกับการพัฒนาผู้สูงอายุในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย พฤติกรรมการใช้สื่อของผู้สูงอายุ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสื่อด้วยความปลอดภัยของผู้สูงอายุ เรื่องความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุของไทย และข้อเสนอแนะในการพัฒนานวัตกรรมด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุ

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1. สถานการณ์การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้สูงอายุเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล

1) ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการการออกแบบแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุ

ในการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองดิจิทัลที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ สิ่งที่ต้องคำนึงคือระบบการปกครองของประเทศ เนื่องจากสามารถสะท้อนกรอบแนวคิด แนวปฏิบัติ และขอบเขตพื้นฐานของความเป็นพลเมืองได้ สามารถเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดและแนวปฏิบัติในความเป็นพลเมืองดิจิทัลได้ ทั้งนี้ ควรพิจารณาในแง่ของสิทธิที่ได้รับจากรัฐในฐานะพลเมือง หน้าที่ และความรับผิดชอบ และการยอมรับในความเป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของตนเอง เป็นการเชื่อมโยงระหว่างสังคมโลกจริง และโลกเสมือน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกัน

ประเทศไทยมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ประชาชนไทยต้องดำเนินชีวิตตามกรอบกฎหมายภายใต้รัฐธรรมนูญไทย โดยเข้าใจตรรกะพื้นฐานของการเป็นพลเมืองของประเทศ ต้องรู้จักและเข้าใจสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างแท้จริงในการมีส่วนร่วม หรือปฏิบัติต่อสังคม ทั้งนี้ อูซา บักกินส์และชาวพร ธรรมนิตยกุล(2561) เสนอว่า การเป็นพลเมืองดิจิทัล จะสามารถใช้ศักยภาพของตนได้ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งลักษณะดังกล่าว เป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ในโลกดิจิทัลด้วยเช่นกัน ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัลจะต้องคำนึงถึงสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลที่มีโลกดิจิทัลเป็นตัวขับเคลื่อนด้วยความรับผิดชอบทั้งในการเข้าถึง การใช้ และการผลิตข้อมูล เพื่อที่จะมีส่วนร่วมทางสังคมด้วยความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งในโลกดิจิทัลและโลกจริงการเคารพสิทธิผู้อื่นด้วยความตระหนักถึงบทบาทของตนเองในโลกดิจิทัล ด้วยความรับผิดชอบเมื่อเข้าไปใช้งานข้อมูล จัดหาข้อมูลต่างๆ และนำกลับมาใช้ในโลกจริง

หน่วยงานสำคัญในการสนับสนุนความเป็นพลเมืองดิจิทัลคือภาครัฐ พบว่า รัฐบาลไทยมีการปรับตัวเข้าสู่ความเป็นดิจิทัลเพื่อให้สามารถให้บริการประชาชนภาคใต้บริบทที่กำลังเข้าสู่สังคมดิจิทัลได้สมบูรณ์ ภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0 ทั้งนี้ การปรับตัวนั้น เป็นการปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชน การอำนวยความสะดวกในการเก็บฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อการให้บริการประชาชนและการบริหารจัดการประเทศ และการสร้างความทัดเทียมในการพัฒนาประเทศเมื่อเทียบกับประเทศอื่น

2) นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้สูงอายุในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย

จากการศึกษาเอกสาร พบว่า แนวคิดที่สนับสนุนสมรรถนะของผู้สูงอายุในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัยเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้แก่ กรอบแนวทางยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ 6 ด้าน คือ (1) ด้านความมั่นคง (2) ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (3) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน (4) ด้านการสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมกันทางสังคม (5) ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ (6) ด้านการปรับสมดุลพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2561, น. 7) ระบุว่ายุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปีดังกล่าวเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับผู้สูงอายุ 2 ด้าน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต “ผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถเพื่อการทำงานอย่างต่อเนื่อง อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้และสืบสานภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนสังคม และประเทศ” และยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างโอกาส ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคมยังเน้นการ “เพิ่มโอกาสทางการศึกษาผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษาสำหรับคนทุกช่วงวัย”

ในส่วนของการวิจัยเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายเกี่ยวกับสังคมผู้สูงอายุในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ อย่างปลอดภัยนั้น ต้องทำความเข้าใจสถานการณ์ของการใช้งาน และกลุ่มเป้าหมายที่จะนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ให้ดี โดยต้องเข้าใจทุกบริบทของกลุ่มเป้าหมายเพื่อนำคำตอบที่ขับเคลื่อนการนำไปพัฒนาได้

3) พฤติกรรมการใช้สื่อของผู้สูงอายุเพื่อการใช้ประโยชน์จากสารสนเทศ

จากการศึกษาเอกสาร พบว่า ผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต เพื่อคลายความเหงา สร้างความสุขทางใจ และสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนฝูงและลูกหลาน (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และศุทธิดา ชนวนวัน, 2558) ปัจจัยในการเลือกใช้สื่อนั้นแตกต่างกัน เช่น ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ส่วนใหญ่ไม่สามารถส่งข้อความและโต้ตอบด้วยข้อความได้ ถ้าสูงกว่าปริญญาตรีสามารถอ่านและตอบโต้ด้วยการกดแป้นพิมพ์ได้รูปแบบการใช้งานที่เหมาะสม คือ การรับสายและโต้ตอบด้วยเสียงพูด (ปรีสร่า จักรแก้ว, 2556) ส่วนรูปแบบในการสื่อสารนั้น ถ้าเป็นการสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ ผู้สูงอายุ สนใจสื่อที่เป็นรูปภาพมากกว่าตัวอักษร เพราะมีข้อจำกัดเรื่องสายตา รวมถึงวิดีโอคลิปทางยูทูปก็เป็นอีกสื่อที่น่าจะได้รับความนิยมมากขึ้นในกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะไม่ต้องอ่าน แต่จะต้องสื่อสารอย่างชัดเจนไม่พูดเร็วเกินไป

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุเริ่มเข้าใจเทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น แต่เป็นเพียงในระดับผู้รับ และใช้ประโยชน์ แต่ยังไม่เข้าใจมากพอที่จะทำให้มีความสามารถในการสร้างเนื้อหาสารสนเทศ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นช่องว่างของการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ รับสาร แต่ไม่ส่งสาร แต่คาดการณ์ว่าอีก 5-10 ปีข้างหน้า ผู้สูงอายุอาจมีการผลิตสื่อและเผยแพร่ผ่านช่องทางดิจิทัลมากขึ้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย

อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้สูงอายุมักถูกสื่อหลอกจากการปลุกระดมความคิด การเสนอขายผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และการโฆษณาชวนเชื่อ โดยผู้สูงอายุมักจะเชื่อข้อมูลที่ผู้อื่นแชร์มาทางสื่อออนไลน์ และเป็นการเชื่อแบบไม่มีเหตุผลให้ความเชื่อถือหากเป็นข้อมูลที่ถูกแชร์มาจากคนที่รัก กลุ่มเพื่อน หรือคนที่เชื่อถือกันอยู่แล้ว ประกอบกับผู้สูงอายุมีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมน้อย ขาดการวิเคราะห์จึงเป็นเหตุให้ได้รับผลกระทบจากข่าวลวง ข่าวหลอกได้ง่าย ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุเพื่อลดและป้องกันปัญหาจากการใช้สื่อดังกล่าวในวัยผู้สูงอายุ

การที่กลุ่มผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน เป็นกลุ่มวัยที่เกิดก่อนการกำเนิดของสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ ประกอบกับกลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีการศึกษาขาดทักษะทางภาษาอังกฤษ จึงส่งผลให้คนกลุ่มนี้ขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยี และทักษะภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในการใช้อินเทอร์เน็ต และต้องใช้เวลาในการส่งเสริมให้ยอมรับเทคโนโลยี ด้วยเหตุผลอีกประการคือ ผู้สูงอายุบางกลุ่มยังไม่เล็งเห็นความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการดำเนินชีวิต จึงปฏิเสธการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ในขณะที่เดียวกันยังมีกลุ่มผู้สูงอายุขาดความกล้าทดลองใช้เทคโนโลยีเนื่องจากเข้าใจว่าเป็นสิ่งยุ่งยาก ไม่ชิน และไม่สำคัญ และผู้สูงอายุบางกลุ่มก็ยังคงมีความกังวลในการใช้สื่อสมัยใหม่ด้วย (กวีพงษ์ เลิศวัชรรา และกาญจน์ศักดิ์ จารุपाल, 2555; โฟสต์ทูเดย์ 30 ตุลาคม 2557)

อย่างไรก็ดี แม้จะมีประสบการณ์ชีวิตอย่างยาวนาน แต่ผู้สูงอายุ ยังคงใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศอย่างไม่เหมาะสมและไม่ปลอดภัย ทั้งนี้ การศึกษาของ พิทักษ์ศักดิ์ ทิศภาคย์ ชนัญญา อรณพ ณ อยุธยา และวีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2652) พบว่า ผู้สูงอายุไม่สนใจใช้เทคโนโลยี เคยชินกับระบบแบบเก่า กลัวเทคโนโลยี เว้นแต่จะถูกกระตุ้นการใช้สื่อใหม่จากหน้าที่การงานหรือจากบทบาทการเป็นผู้นำของผู้สูงอายุ ดังนั้น ปัญหาสำคัญของวัยผู้สูงอายุ คือ การมีทัศนคติที่ไม่ยอมรับนวัตกรรม หรือยอมรับได้ยากกว่าช่วงวัยอื่น ๆ รวมถึง การขาดทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการใช้อินเทอร์เน็ต คือ ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ และทักษะภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ จากการประมวลผลการศึกษาที่ผ่านมาชี้ให้เห็นสภาพปัญหาจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุที่สำคัญ ได้แก่ ผู้สูงอายุใช้สื่อสารสนเทศและดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสม เช่น ติดการใช้ไลน์จนลืมเวลา ส่งข้อความและภาพทางไลน์อย่างไม่เหมาะสม เป็นต้น

ทั้งนี้ กวีพงษ์ เลิศวัชร และกาญจน์ศักดิ์ จารุปาน (2555) เสนอว่า “ประสบการณ์ชีวิต” และ “ประสบการณ์การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ” หากทั้งสองประเด็นนี้เป็นไปใน “ด้านบวก” จะส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดการทดลองใช้และเปิดใจยอมรับเทคโนโลยีได้ง่ายขึ้น ทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี (Technology acceptance model) เป็นแนวคิดที่ใช้สำหรับการอธิบายการเชื่อมโยงกันระหว่างตัวแปร 2 โครงสร้าง คือ การรับรู้ว่ามีประโยชน์ และการรับรู้ว่าง่ายต่อการใช้ ซึ่งนำไปสู่ทัศนคติต่อการใช้ ความตั้งใจในการใช้ และการใช้จริงเมื่อผู้สูงอายุนำประสบการณ์สิ่งสมของตนเอง มาผนวกเข้ากับทัศนคติที่ดีต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

4) การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสารถด้วยความปลอดภัยของผู้สูงอายุ

การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับสถานการณ์การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศด้วยความปลอดภัยของผู้สูงอายุคือ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน ซึ่ง พัทธศักดิ์ ทิศาภาคย์ ชนัญสร อรณพ ณ อยุธยา และวริเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2562) ได้แบ่งสมรรถนะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทันเพื่อความปลอดภัย เป็น 4 ด้านหลัก ดังนี้

- สมรรถนะด้านการรู้เท่าทันเทคโนโลยีเพื่อการเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะใช้สื่อสังคม (Social media) มากกว่าวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากผู้สูงอายุถูกหลอกง่าย เพราะเติบโตมากับการรับสารทางเดียวและเป็นสารที่ถูกคัดกรองแล้วโดยรัฐหรือสำนักข่าว นอกจากนี้ ยังขาดภูมิคุ้มกันด้านการล้อเลียนหรือเสียดสี ไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมล้อเลียนบนโลกออนไลน์เหมือนเด็กวัยรุ่น โดยเฉพาะการแสดงความเห็นด้วยโดยไม่เปิดเผยชื่อ และไม่รู้เท่าทันการใช้เทคนิคภาพตัดต่อหรือการแต่งภาพสมัยใหม่แล้วจะหลงเชื่อว่ามีสิ่งที่เกิดขึ้นตามภาพแท้จริง ๆ อีกทั้งยังอยู่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่มีผู้มีอิทธิพลทางความคิดเป็นผู้นำเคารพนับถือ จึงไว้วางใจ และถูกหลอกง่าย ทำให้การแพร่กระจายความเข้าใจผิดได้อย่างกว้างขวาง เช่น ในวงไลน์ของคนวัยเดียวกัน เป็นต้น

- สมรรถนะด้านการคิด วิเคราะห์ ข้อมูลสารสนเทศของผู้สูงอายุ เป็นความสามารถทางสติปัญญาของบุคคล ซึ่งพัฒนาการทางสติปัญญาในส่วนของผู้สูงอายุนั้น อาจมีการเสื่อมไปตามวัย แต่หากยังคงฝึกฝนและใช้งานเป็นประจำจะช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีทักษะในด้านนั้น และพัฒนาสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพได้ (เอมอร จารุงษ์, 2558, น. 1-67) ดังนั้น สมรรถนะในด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์และประเมินสื่อ สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล จึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างผู้สูงอายุที่มีศักยภาพต่อการเป็นพลเมืองดิจิทัล

อย่างไรก็ดี ผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันยังขาดสมรรถนะการรู้เท่าทันดิจิทัลเพื่อใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัยในฐานะพลเมือง เนื่องจากยังพบปัญหาว่ากลุ่มผู้สูงอายุมักถูกสื่อหลอกเสนอขายผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร การโฆษณาชวนเชื่อข้อมูลที่ดีอื่นส่งต่อกันมาทางสื่อออนไลน์ ตลอดจนเป็นการเชื่อแบบไม่มีเหตุผลมีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมน้อย ขาดการวิเคราะห์ จึงเป็นเหตุให้ได้รับผลกระทบจากข่าวลวงข่าวหลอกได้ง่าย อีกทั้ง ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับเบื้องหลังการทำงานของสื่อ โดยเฉพาะสื่อออนไลน์ขาดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบจากการเผยแพร่ต่อ ขาดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของสื่อออนไลน์ประเภทต่าง ๆ

- สมรรถนะด้านการสร้างสรรคข้อมูลสารสนเทศของผู้สูงอายุ โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นอีกสมรรถนะหนึ่งที่สำคัญ และจำเป็นต้องทำให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในกลุ่มผู้สูงวัย เนื่องจากกลุ่มผู้สูงวัยเป็นกลุ่มที่มีความรู้ มีประสบการณ์ชีวิตที่ยาวนานซึ่งสามารถนำไปถ่ายทอด หรือต่อยอดให้เกิดประโยชน์เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุนั้นควรได้รับการเผยแพร่และนำไปใช้ประโยชน์ให้แก่คนรุ่นต่อไป อีกทั้งด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อผู้สูงอายุมากขึ้น เพื่อคลายความเหงาสร้างความสุขทางใจ และสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและลูกหลาน สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเริ่มเข้าใจเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น แต่เป็นเพียงในระดับผู้รับและใช้ประโยชน์เท่านั้นการจัดการ หรือการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ใช้เทคโนโลยีได้อย่างปลอดภัย

- สมรรถนะด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในกลุ่มผู้สูงอายุที่สังคมประชากรมาตลอดทั้งชีวิต และได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจในชุมชนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่นั้น จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ต้องรู้จักการเลือกใช้ช่องทางและวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายในชุมชนที่จะต้องสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงด้วยผู้สูงอายุจำเป็นต้องรู้จักสื่อและวิธีการสื่อสารที่หลากหลายว่า จะนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสม ตรงวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เกิดการรับรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในประเด็นปัญหาของชุมชนได้เหมาะสมและปลอดภัย

ส่วนประเด็นการสร้างความปลอดภัยให้เกิดขึ้นได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ให้สมาชิกในองค์กรหรือชุมชนนั้นๆ ได้ตระหนักรู้ว่าปัญหาของชุมชนเป็นเรื่องของทุกคนและการสร้างการเปลี่ยนแปลงถือเป็นสิ่งที่ทุกคนควรมาร่วมกันสร้าง อีกทั้ง ผู้สูงวัยที่เป็นผู้นำทางความคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงในในชุมชนนั้น จะต้องมีความรู้ที่สำคัญ คือทักษะการสื่อสาร โดยเฉพาะการพูดเพื่อกระตุ้นการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชน รวมถึงการสื่อสารเพื่อโน้มน้าว และสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน ดังนั้น ผู้สูงอายุที่จะเป็นผู้นำความคิดได้ จึงต้องมีสมรรถนะในการริเริ่มและมีส่วนร่วมในการสร้างและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการแก้ไขปัญหา ตรวจสอบและสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวกและเป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล กลุ่ม หรือสังคม เช่น การพูดคุยแลกเปลี่ยนถกเถียงอย่างสร้างสรรค์ การใช้สื่อสารสนเทศในการแก้ไขปัญหาตรวจสอบและสร้างการเปลี่ยนแปลง รวมถึงนำเอาสารสนเทศที่ได้รับการตรวจสอบความถูกต้องแล้วไปสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวกให้กับช่วงวัยอื่น

2. แนวคิด และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุของไทย

แนวคิดหลักเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัลนั้น เป็นแนวคิดเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติในโลกดิจิทัล รวมถึงสะท้อนมายังการปฏิบัติต่อสังคมในโลกกายภาพได้อย่างเหมาะสม ในฐานะพลเมืองของประเทศและพลเมืองโลก โดยคงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้อย่างเหมาะสม และรู้เท่าทัน ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัลนั้น ควรจะเน้นที่ตัวคนเป็นหลัก โดยแนวคิดนี้จะเป็นกรอบในการสร้างแนวปฏิบัติต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตในโลกดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นพลเมืองดิจิทัล ควรเป็นพลเมืองที่ใฝ่รู้ (Active Learner) รู้จักใช้อุปกรณ์และระบบดิจิทัลที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความตระหนักถึงการใช้ประโยชน์ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุของไทย แบ่งเป็น 3 หมวด ดังนี้

1) หมวด 1 คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการรับข่าวสารและส่งข้อมูลอย่างคิดวิเคราะห์โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมเสมอด้วยการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ อันนำไปสู่การแสดงออกทางสังคมและการมีส่วนร่วมในสังคมดิจิทัลเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ทั้งนี้แนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทันนั้น ควรคำนึงถึงปัจจัยทางประชากรในเรื่องระดับการศึกษาและระดับอาชีพเป็นสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย เนื่องจากการศึกษาระดับอาชีพที่แตกต่างกันส่งผลต่อศักยภาพในการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน

นอกจากนั้น ผู้สูงวัยควรมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย และสร้างสรรค์ โดยเริ่มตั้งแต่ความปลอดภัยจากการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ความปลอดภัยเมื่อเข้าถึงข้อมูลและความปลอดภัยในการใช้ประโยชน์จากข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ

ทั้งนี้ ผู้สูงอายุในฐานะพลเมืองดิจิทัลมักสนใจข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ดังนั้น การรู้จักตระหนักในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาสมรรถนะด้านความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องสุขภาพ ซึ่งควรมีทักษะในการรู้เท่าทันข้อมูลการค้าที่มากในรูปแบบการใช้ประโยชน์เชิงสุขภาพ เพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของการตลาดที่ไม่เหมาะสม

ซึ่งถ้าหากผู้สูงอายุมีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทันแล้ว จะช่วยให้พึ่งพาตนเองได้ และถือเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเอง และเป็นแรงผลักดันในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม ไปจนถึงการเงิน การออมเพื่อการดูแลตนเองและการเป็นผู้ประกอบการที่ใช้ประโยชน์จากช่องทางดิจิทัลได้

2) หมวด 2 คุณลักษณะด้านการเคารพกฎระเบียบ มีจริยธรรม และมีมารยาทในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้สูงวัยควรจะมีการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ (โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี) อย่างเพียงพอและเหมาะสมทั้งในแง่อุปกรณ์และสาธารณูปโภคทางดิจิทัลต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่ง รัฐต้องจัดการให้ได้อย่างเพียงพอทั่วถึง และเหมาะสมกับผู้สูงวัย ในขณะเดียวกันรัฐต้องสร้างความมั่นใจว่าผู้สูงวัยได้มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างทั่วถึงทั้งในพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท และส่งเสริมรวมถึงสร้างความเข้าใจ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีต่างๆ ที่รัฐได้จัดเตรียมไว้ให้ เพื่อการใช้ประโยชน์ในฐานะพลเมืองของประเทศ ซึ่ง ณ ปัจจุบัน อัตราการเข้าถึงเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ในฐานะพลเมืองของผู้สูงอายุนั้นยังอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากเทคโนโลยีส่วนใหญ่ถูกออกแบบมาอย่างไม่เอื้อต่อผู้สูงวัย อีกทั้งยังขาดความมั่นใจที่จะทดลองใช้

นอกจากนี้รัฐจะสนับสนุนการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศแล้ว ผู้สูงวัยควรต้องรู้วัตถุประสงค์ในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์สูงสุดจากเทคโนโลยีทั้งเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีจริยธรรมและเคารพกฎหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมเสมอทั้งนี้กฎหมายและจริยธรรมพื้นฐานที่ควรจรรู้ เคารพ และยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ กฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ พื้นฐานพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ อาญา หมิ่นประมาท ข้อโกง และใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีมารยาทด้วยความสุภาพ และสร้างสรรค์โดยไม่ทิ้งร่องรอยที่ไม่เหมาะสมไว้บนโลกดิจิทัล รวมถึงรักษามารยาทในการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการแสดงออกทางสังคมทางโลกกายภาพ ทั้งในเรื่องการรักษาภิรมารยาท การใช้ภาษาที่สุภาพ การสร้างสรรค์เนื้อหาที่ไม่กระทบกระเทือนความรู้สึก อุดมการณ์ของผู้อื่น

3) หมวด 3 การปกป้องตนเอง เคารพสิทธิผู้อื่นและรักษาความปลอดภัยในโลกดิจิทัล ผู้สูงวัยควรใช้เทคโนโลยีโดยรู้จักวิธีป้องกันตัวเองจากผู้คิดร้าย เช่น ไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัว ติดตั้งโปรแกรมป้องกันไวรัส (Virus protection) ทำการสำรองข้อมูล (Backups of data) และ ติดตั้งระบบป้องกันอุปกรณ์ดิจิทัล (Surge control of our equipment) และรู้จักรูปแบบข้อมูลต่างๆ ที่สามารถนำไปสู่ความเสี่ยงต่อความปลอดภัยส่วนตัว และเกิดความเสี่ยงต่อการทำอาชญากรรมหรือโจรกรรมได้ เนื่องจากปัจจุบันอุปกรณ์อัจฉริยะต่างๆ จะต้องมีการใช้งานโดยเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการเป็นช่องทางในการทำอาชญากรรมไซเบอร์ได้ (Cyber Crime) ทั้งนี้ รัฐควรมีหน้าที่ให้ความมั่นใจในการวางระบบ และการบริหารจัดการด้วยความเชี่ยวชาญเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงวัยใช้ข้อมูลสารสนเทศอย่างปลอดภัยในฐานะพลเมืองของชาติ

นอกจากนั้น ในประเด็นรักษาความปลอดภัย ควรเป็นเรื่องการใช้ข้อมูลสารสนเทศอย่างปลอดภัยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต โดยเลือกใช้ ข้อมูลสารสนเทศ อุปกรณ์ดิจิทัล หรือ Software ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพทั้งกาย (Physical) และ ใจ (Mental) โดยสามารถจัดการตัวเองได้ในการหลีกเลี่ยงการใช้งานที่จะกระทบต่อสุขภาพกายและใจ รู้จักวิเคราะห์ตรวจสอบ และนำข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเกี่ยวกับการทำธุรกรรมต่างๆ และการซื้อขายสินค้าทางอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ประโยชน์จากช่องทางดิจิทัล ผู้สูงวัยที่เป็นผู้ใช้บริการควรรู้จักข้อมูลพื้นฐาน วิธีการใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลต่างๆ ของทั้งผู้ให้บริการ การป้องกันรหัสผ่าน และความสำคัญของรหัสผ่านในการทำธุรกรรม

ผู้สูงอายุควรรู้จักขอบเขตสิทธิของตนเองในสังคมออนไลน์ (Right) และรับผิดชอบในสิ่งที่ตนแสดงออก (Responsibility) ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นและปกป้องความเป็นส่วนตัว (Privacy) และคำนึงสิทธิในแสดงออกอย่างเสรี (Free Speech) โดยในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบนี้ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดของความเป็นพลเมืองดิจิทัล ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของความเป็นพลเมืองทั่วไป ทั้งนี้ต้องรู้จักขอบเขตของสิทธิของตนเองในโลกดิจิทัล รวมไปถึงการตระหนักถึงสิทธิของตนในแสดงออกทางสังคมต่างๆ ในโลกกายภาพภายใต้กรอบของการใช้เสรีภาพ

แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่เป็นผู้สูงอายุของไทย คือ แนวคิดเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติในโลกดิจิทัล รวมถึงสะท้อนมายังการปฏิบัติต่อสังคมในโลกกายภาพได้อย่างเหมาะสมในฐานะพลเมืองของประเทศและพลเมืองโลก โดยคงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้อย่างเหมาะสม และมีทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย โดยมีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน เคารพกฎระเบียบ มีจริยธรรม และมีมารยาทในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ รวมทั้งสามารถปกป้องตนเองเคารพสิทธิผู้อื่นและรักษาความปลอดภัยในโลกดิจิทัล ทั้งนี้เพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active ageing) โดยมีส่วนร่วมรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและมิติอื่นๆ ของวิถีชุมชน ปราศจากโรคและยังมีความสามารถในการใช้ร่างกายทั้งด้านกายภาพ จิตใจ และสังคมที่ได้เปลี่ยนไปตามกระบวนการชราที่เกิดขึ้นให้ทำงานต่อไปได้อย่างเหมาะสมมีศักยภาพและพึงพอใจต่อสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ในทุกด้าน โดยเน้นมิติทางสังคมและอารมณ์จากความพึงพอใจในชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและมีกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ และมีแรงบันดาลใจที่จะบำรุงรักษาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอันเป็นการอุทิศตัวเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการศึกษา พบว่า ความเป็นพลเมืองดิจิทัลเป็นสิ่งจำเป็น ในการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย ควรต้องอาศัยการทำงานของหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน และมีจุดมุ่งหมายและความเข้าใจร่วมกันว่า การพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุคือวาระสำคัญ วาระเร่งด่วน เนื่องจากต้องเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุสามารถตั้งรับกับเทคโนโลยีสารสนเทศที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง

ในการพัฒนานวัตกรรมด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุ ควรมีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนานวัตกรรม มีการสร้างความเชื่อมั่น และการสร้างคุณค่าจากการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างปลอดภัย แนวทางในการออกแบบนวัตกรรม ควรกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน รูปแบบการสื่อสารนวัตกรรม ควรสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้สูงอายุ ใช้งานง่าย ชัดเจน เข้าใจง่าย รองรับเรื่องปัญหาทางสายตาและการได้ยิน และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตพื้นฐานของผู้สูงอายุ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาค้างนี้ ศึกษาแนวคิดและคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมืองดิจิทัลด้านความปลอดภัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้สูงอายุของไทย ในการศึกษาค้างต่อไป ควรศึกษาถึงประเด็นอื่น หรือกลุ่มอื่น

บรรณานุกรม

- กีฬพงษ์ เลิศวัชรรา และกาญจน์ศักดิ์ จารุปาน. (2555). *การศึกษาปัญหาการเรียนรู้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- จักรกริช ใจดี. (2542). *ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย ของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตร*. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นันทกานต์ แสงพิทักษ์. (2555). *ความต้องการสวัสดิการของผู้สูงอายุในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแสมสาร จังหวัดชลบุรี*. การค้นคว้าอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการบริการสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปรีธรา จักรแก้ว. (2556). *รูปแบบการสื่อสารกับระบบอัตโนมัติผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบทั่วไปที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และศุทธิดา ชนวนัน. (2558). *ใครเป็นใครบนเครือข่ายสังคมออนไลน์: ความหลากหลายทางคุณลักษณะและพฤติกรรม*. รายงานการประชุมประชากรและสังคม ครั้งที่ 11 ณ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ 1 กรกฎาคม 2558 หน้า 15-28.
- พิทักษ์ศักดิ์ ทิศภาคย์ ชัญญุตรา อรณพ ณ อยุธยา และวีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. (2562). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุในประเทศไทย*. *วารสารการสื่อสารมวลชนและการสื่อสารมวลชน* มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 7(1) (มกราคม - มิถุนายน)
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579*. กรุงเทพฯ: บริษัท พรินทวาทกราฟฟิค จำกัด.
- อุษา บิ๊กกันส์ และชวพร ธรรมนิตยกุล. (2561). *นวัตกรรมสื่อเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลผ่านมัลติแพลตฟอร์ม*. กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.
- เอมอร จารุงสี. (2558). *พัฒนาการวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ (Adult Development and Aging)*. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา. พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2558. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Son, H. J., and Jeong, S. (2013). A Research on Security Awareness and Countermeasures for the Single Server. *International Journal of Security and Its Applications*, 7(6), 31-42